

ТМГ. XXXVIII	Бр. 1	Стр. 17-29	Ниш	јануар - март	2014.
--------------	-------	------------	-----	---------------	-------

UDK 338.124.4:316

Оригиналан научни рад

Примљено: 27. 12. 2013.

Ревидирана верзија: 20. 1. 2014.

Одобрено за штампу: 18. 2. 2014.

Владимир Цветковић

Нови Сад

ПОЗИЦИОНИРАЊЕ КРИЗЕ КАО ДРУШТВЕНЕ ПОЈАВЕ

Апстракт

Рад се бави питањем на који начин се појава дефинише и позиционира у друштвеним оквирима као криза. Предложени аналитички оквир дефинише три, са становишта идентификованих и јавно артикулисаних узрока, посебне позиције које појава карактерисана као криза заузима: ситуациона, корективна, и критичка. У том контексту дат је и кратак осврт на: однос политике, као механизма остварења јавног или колективног интереса, и технократије, као механизма руковођења сегментом друштвеног живота; и улоге незнања и незнаног у конструкцији знања и позиционирања кризе.

Кључне речи: криза, социјални конструкт, економија, незнање

POSITIONING OF CRISIS AS A SOCIAL PHENOMENON

Abstract

This paper analyses the ways in which a phenomenon becomes defined and positioned as a crisis within a social context. In terms of identified and publicly articulated causes of crisis, the proposed analytical framework defines three distinctive positions the phenomenon characterised as a crisis occupies: situational, corrective, and critical positions. In this context, the paper also overviews the relationship between politics, as a mechanism of public or collective interest, and technocracy, as a mechanism for guiding an area of social life, as well as the role of ignorance and the unknown in the construction of knowledge and the positioning of crisis.

Key words: crisis, social construct, economy, ignorance

„Кризe су могућности. Социолози тешко да ће имати било какве једноставне савете да понуде за економске, социјалне, и политичке болести Европе. Али, учећи из њих, као и користећи их као инспирацију самокритичке рефлексije и корекције, увелико ће обогатити социолошки допринос, не само разумевању, већ и излагању на крај са Европом и њеним изазовима“ (Therborn, 2012, стр. 4).

Кроз појам криза се у савременом свету препознаје разноврсје појава, од кризе средњих година, до економске кризе или пак кризе талаца. У сваком од ових случајева реч је некаквој ситуацији или процесу који собом, упркос коренима овог појма где је реч означавала преокрет или обрт, носи ризик или је сама по себи претећа и опасна. Имајући ово у виду јасно је да је термин криза контекстуално осетљив, јер заправо контекст пружа конкретан садржај и упућује на шире значење, узроке и последице феномена који бива означен као криза. При том, не ради се о арбитрарном приписивању значења већ је то значење утемељено у култури, когнитивним и интерпретативним матрицама групе која процес или појаву дефинише и доживљава као кризу. Идентификовање механизма којима се свака конкретна криза позиционира као социјално или групно значајан феномен, као и на каквим културним елементима експлицитно или имплицитно почива неопходан је корак у разумевању природе и динамике конкретне кризе и друштва у коме се јавља. Позиционирањем кризе друштво заправо утврђује у којој је мери она значајна.

Са становишта значаја могу се уочити три слична, али и довољно различита случаја, у којима се појам криза јавља: У случају када постојеће активности и акције не дају очекиване и пожељне резултате, али се разлози таквог стања не везују за активности већ за контекстуалне или ситуационе прилике за актера екстерне по својој природи; У случају када је постојећа пракса у једном ужем подручју, које при том није од пресудне важности за опстанак и репродукцију групе било у симболичком било у физичком смислу друштвеног живота и делања доведена у питање – где се долази до преиспитивања и резултата али и постојеће праксе; У случају када резултати друштвеног делања, који су пресудни за репродукцију друштвене групе, не дају очекиване и пожељне резултате, доводи се у питање опстанак групе као симболичке творевине и културног ентитета. У модерним, културно и идентитетски хетерогеним друштвима анализа позиционирања кризе додатно је компликована међусобним интересним односима група и интерпретативним оквирима којима се групе воде, јер појава која је у једном сегменту друштва установљена као криза, не мора то бити у другом.

Овај рад је покушај доприноса разумевању механизма којима се криза позиционира у друштвеним контекстима као релевантан чинилац друштвене стварности. Аргументи који су овде изнесени осла-

њају се на један број радова из часописа Економија и друштво¹, који се бави економском и финансијском кризом. Анализирани радови су тако двојако третирани: на једном нивоу узети су као готово знање аутора, а на другом нивоу као илустрација модела позиционирања кризе који овај рад предлаже.

КРИЗА И СОЦИО-КУЛТУРНИ КОНТЕКСТ

Пре дискусије о позиционирању кризе неопходно је, упркос ограниченом простору, макар скицирати теоријски оквир на који се рад ослања. Култура друштва представља материјал из кога се црпу значења и знања неопходна за структурисање света и успостављање онога што се зове структуре релевантности (Berger & Luckmann, 1991, стр. 60). Још битније, структура претпоставља интеграцију, односно механизме којима су елементи структуре међусобно повезани. Основну улогу у том процесу имају легитимацијски механизми, и коначно језик којим се легитимација², али и сама култура и све што под тај појам потпада, манифестује: људи се у свакодневном животу ослањају на интерпретативне репертоаре, односно, очигледне гроздове термина, описа и говорних фигура који су често састављени или окупљени око живе фигуре и слике; они представљају доступне ресурсе неопходне за евалуацију, конструисање фактуалних верзија и извођење акција (Bug, 2003, стр. 60). Анализа легитимацијских механизма и језика је стога симултан и јединствен поступак, што рад Карла Матона (Maton, 2000) илуструје.

Матон обједињава анализу легитимацијских механизма и језика кроз анализу формирања и одржавања знања у образовном систему. У свом приступу овај аутор поставља, према критеријуму циљане публике, различите легитимишуће језике на две равни. По једној равни разликује интерни легитимишући језик усмерен на колеге у оквиру интелектуалног поља, и екстерни, који се обраћа актерима изван поља. По другој равни разликује дискурзивни легитимишући

¹ Economy and Society, Routledge, ISSN 0308–5147 (Print), 1469–5766 (Online)

² Бергер и Лукман указују на четири нивоа легитимације. Први ниво легитимације подразумева традиционално изјаве или потврде типа то је тако, које треба да важе као самоевидентне у конкретном оквиру. Други ниво обухвата теоретске пропозиције у рудиментарној форми, повезујући више елемената у некакав систем. Трећи ниво садржи експлицитне теорије којима се легитимише институционални сектор као посебно знање. Овај ниво представља прилично свеобухватне оквире знања о институционалним аранжманима. Коначно, четврти ниво је симболички универзум, који интегрише различите провинијенсе значења и обухвата институционални поредак у симболичком тоталитету. (Berger & Luckmann, 1991, стр. 112–113).

језик који се обраћа пољу производње знања у самом вишем образовању, и социјални који се обраћа институционалном пољу репродукције (Maton, 2000, стр.152). Само знање се јавља двојако, као знање о самом предмету као епистемичка релација са једне, и између знања и актера са друге стране, што представља социјалну релацију (актера за одређену позицију у социјалној структури препоручује и легитимише знање које поседује). Аутор инсистира да је ово разликовање аналитичке природе пошто се ове две групе релација јављају симултано – као знање о свету и као знање аутора, а који од ова два принципа има превагу зависи од конкретног контекста. Из овог кратког теоријског осврта постаје јасније зашто је прво питање које треба поставити: Како и ко неку појаву дефинише као кризу и како је у том процесу позиционира у већ постојећој структури? Конкретно, ово се у јавности манифестује кроз исказе и тврдње о томе шта су узорци кризе, шта су последице и ко је њима погођен, и шта треба радити да би се са кризом успешно носили.

ПРЕПОЗНАВАЊЕ И ПОЗИЦИОНИРАЊЕ КРИЗЕ

Посао препознавања и установљавања неког друштвеног процеса или појаве као кризе припада друштвеним (колективним) актерима као носиоцима партикуларних интереса. С обзиром на различите позиције које актери заузимају у друштвеној структури, интерпретације се често могу и значајно разликовати, од разумевања шта су узроци кризе, на који начин на кризу треба реаговати, до тога колико је она уопште значајна. На пример, недавна економска/финансијска криза различито је виђена од стране великих финансијских институција, појединих академских кругова и стручњачких елита, и рецимо синдиката, што је условљено природом ефеката и ресурсима којима свака од поменутих група располаже како би се са појавом носила. Стога је јавна артикулација појаве као кризе резултат погођености појавом али и снаге актера да се одређено виђење наметне као доминантно. Не треба ипак сметнути са ума да је основно ограничење у наметању одређеног виђења појаве суштински укорењено у самој појави. Пораст стопе незапослености, на пример, јесте чињеница коју никакво тумачење не може успешно пренебрегнути, тако да се основна борба за доминацију води око интерпретације узрока и последица пада запослености, и импликација које конкретна интерпретација има на нивоу потребне акције.

Три, на почетку рада поменута, случаја у којима се криза појављује као социјално значајан феномен уско су међусобно повезана, те је са становишта сеизмичке снаге коју криза има на постојећу друштвену структуру уочљив и хијерархијски поредак, од слабе ка јакој. Овај модел није статичан већ указује да се једном позициони-

рана криза може репозиционирати и са једног нивоа прећи на други, и да се често унутардруштвени изазови и сукоби манифестују као борба за позиционирање појаве као кризе на једном или на другом конкретном нивоу. Дискурси који се притом јављају често указују да се криза доживљава као прилика да се разреше старе размирице па се може уочити и мотив „повратка мајстора“³ који је дуго био прогнан од стране пратилаца интелектуалне моде (Bryan, Martin, Montgomerie & Williams, 2012, стр. 300). Три нивоа кризе који овај рад обрађује могу се означити као: ситуациони ниво, где је криза спољног карактера – теорије о цикличном појављивању кризе у тржишној економији и капитализму илуструју ово јер не доводе у питање постојећу праксу већ кризу дефинишу као природну појаву попут смене дана и ноћи; корективни ниво, где криза захтева преиспитивање интерпретације и/или праксе везане за појаву у стриктно ограниченом степену тако да се уклопи у шири социјални, симболички, институционални поредак – иницијативе за креирањем нових инструмената и механизма за контролу идентификованих економских проблема, попут мера штедње у Европи, и Грчкој рецимо, представљају један такав случај, јер заправо не постављају питање да ли је грчки социо-економски контекст погодан за врло конкретне мере и механизме које можда и дају очекиване резултате у Немачкој; критични ниво, где криза доводи у питање једну или више темељних интерпретација и структурних аранжмана који чине постојећи друштвени поредак – постсоцијалистичка транзиција крајем прошлог века у Европи такав је случај јер је довела до успостављања принципа који су у многим аспектима антипод претходно постојећим принципима утемељења друштава.

У социјалном контексту неку појаву као кризу дефинише актер који је непосредно за појаву везан, било да је реч о негативним последицама које актер трпи или се ради о контексту у коме други актери трпе последице кризе. Аргумент да је на финансијску кризу први интелектуални одговор и концептуализација дошла са стране практичара, односно банкара, представника националних и међународних регулаторних тела и новинара подржан је запажањем да се за академике криза није појавила као важан проблем. Академија је наставила са пословима као и обично, плате су исплаћиване а студенти су и даље долазили на предавања. Насупрот овоме, практичари, свако са своје позиције морали су изнаћи нове наративе који би их у овако поремећеној ситуацији идентификовале и позиционирале као неоспорно различите од осталих, и у исто време битне, делове соци-

³ Тако се Кејнс (Keynes) и Маркс (Marx) јављају као реafirмисани хероји економије. У неким је случајевима тешко одолети повлачењу паралеле са Толкиновим Господаром прстенова и мотивом повртка краља и улогом у борби против космичког зла.

јалне структуре (Вгуан et al., 2012, стр. 302). Са друге стране, исти аутори наводе, академици представљају део естаблишмента који је добрим делом изолован али и изнутра структурисан на такав начин да то онемогућава било какав покушај за радикалном и фундаменталном променом парадигме, јер би то угрозило саме темеље легитимности и структуралне позиционираниости ове групе, ма колико за њу била карактеристична дисперзивност и хетерогеност. Ова анализа, поред конкретних указивања на инертност и ограничења у вези очекивања која се могу поставити пред академске кругове илуструје и начин на који се у конкретним друштвеним оквирима појава дефинише као криза и како се из постојеће структуре (само)идентификују ауторитети који појаву дефинишу као кризу и кроз сопствена тумачења и наративе позиционирају у ширу социо-културну структуру.

Са друге стране, интерпретација појаве као кризе аутоматски подразумева и импликације у погледу могућих акција које би водиле ка превазилажењу кризе. Заправо, више се ради о ограничењима у смислу где решења кризе не треба тражити, а мање у погледу дефинисања опција за „иновације“ у овом погледу. Дефинисањем кризе актери успостављају табуе којима ефективно штите или јачају своју релевантност⁴ позиционирајући кризу тако да их интерпретација легитимише као ауторитет у конкретној ситуацији. Ефективни корак даље у овом поступку је нуђење решења за кризу и елаборирање поступка који такво решење подразумева. Нгаи-Линг Сум (Ngai-Ling Sum, 2014) то демонстрира анализирајући на који начин је грађен имагинаријум БРИК⁵ земаља. Ауторка се поред питања када се дискурс који конструише „имагинативни опоравак“ јавља и ко га производи, посебно фокусира на питања како. У кратким цртама објашњење у креирању наде и снаге као алтернативи и начину превазилажења кризе почива на оквиру који укључује три елемента: главне актере/институције, главне дискурсе и инструменте знања, и технологије знања. Тако 2001. године Голдман Сакс као део међународног инвестиционо-банкарског естаблишмента, ослањајући се на већ постојећу парадигму тржишта у развоју (емергинг маркетс), успоставља категорију нада/снага идентификујући БРИК као групу која је део тржишта у развоју, али чија је улога настављача носиоца развоја присутан Западу. Економски раст и економска пракса поменутих земаља изражена индикаторима развијеним од стране финансијских и инвестиционих институција су са своје стране подржали дискурс и кре-

⁴ У том контексту и ауторкин рад представља покушај афирмације социолога као ауторитета када су у питању кризе.

⁵ Бразил, Русија, Индија и Кина. Под имагинаријумом овде треба разумети комплетну интерпретацију и оквир у коме је БРИК представљен, нарочито као алтернатива кризи.

иран имагинаријум тако да му се током времена и већи број међународних економских институција придружио. Са ипак неспорним материјалним развојем⁶ у поменутиим земљама парадигма коју је имагинаријум промовисао пролазила је кроз метаморфозу: од БРИК земаља као нових територија за инвестиције вишег ризика али и потенцијално већег профита, где је БРИК дискурс дефинисан из позиције инвеститора; преко, са порастом куповне моћи значајних слојева становништва, дискурса дефинисаног са становишта инвеститора али и потрошача; до коначно дискурса који укључује три стране – инвеститора, потрошача и коначно позајмљивача. Овако конструисан имагинаријум, наводи на крају Сум, користи дискурсе који пренебрегавају појмове страха и љутње нарочито код група које на партиципирају у поретку моћи који носи поменути развој, и једнострано и само позитивно представљају ефекте економског развоја и раста земаља у питању, и механизме превазилажења кризе.

Поменути текст представља добру илустрацију и пример позиционирања кризе из перспективе модела предложеног у овом раду. Економски и финансијски проблеми присутни на једном географском простору, првенствено САД и потом и Запада уопште се стављају у други план а налази се пример који постојећу економску парадигму не доводи у питање већ је подржава. На овај начин се економска/финансијска криза смешта на ситуациони ниво, само за разлику од раније илустрације криза се не смешта на временску раван, односно не тврди се да ће проћи са повлачењем лоше фазе економских циклуса, него се смешта на географску раван. Овим се постојећа пракса не доводи у питање, већ се само констатује да не даје резултате на једном месту, али се недостатак очекиваних резултата не доводи у везу са парадигмом економског раста на којој се пракса темељи, већ само са ситуацијом и околностима, односно социјалном, културном и институционалном окружењу у којем је примењена. Излаз је пронађен на другој географској локацији која пружа резултате које економска идеологија захтева. Чињеница да је светска финансијска криза 2008. године, у време када је БРИК имагинаријум већ постао једна од важних парадигми глобалне економије, потекла из САД ако можда и не говори директно у прилог тврдњи да је сама криза резултат механизма који су догађаје везане за њу позиционирале на ситуационој равни⁷, свакако не говори против ње. Ипак, окретање главе на једну страну, метафорички речено, није спречило и развој алтернативних дискурса и конструкција. Како Сум наводи, дошло је до конструкције страха од губитка компетитивности САД

⁶ Не улазећи у детаље тог развоја и рецимо ефекат на друштвену стратификацију, демократизацију, и сродна питања.

⁷ Мада је за такву тврдњу могуће поставити снажан аргумент.

као последица „иновационог дефицита“ у Америци са једне, и растућег „економичног иноваторства“ у БРИК земљама са друге стране.

У једном другом тексту у истом часопису аутори (Engelen, Ertürk, Julie Froud, Johal, Leaver, Moran & Williams, 2012) економску/финансијску кризу идентификују као дебакл елита. Полазећи од запажања да се различита виђења кризе разликују када су у питању узроци, али у исто време почивају на уверењу да се ради о проблему „социо-техничке“ природе које захтева неко технократско решење аутори износе три варијанте објашњења и сопствено алтернативно тумачење. Три идентификоване врсте објашњења су криза као несрећни случај (нико није био у стању да кризу или обим предвиди или предупреди сопственим деловањем), као конспирација себичних актера (где се могу идентификовати актери који од кризе имају користи и чија се умешаност у настанак кризе може макар посредно утврдити), и коначно криза као грешка у прорачуну (актери су не разумевајући суштину очекивали као резултат својих акција један а добили некакав други резултат). Сва три приступа имплицирају да експерти могу решити кризу некаквим регулативним техникама и инструментима (Исто, стр. 361). Сам речник који се користи за описивање и анализу економских феномена, укључујући речи техника и инструмент, имплицитно почива на метафори која економске активности доводи на раван механичког склопа, што даље редукује поље у коме се решења уопште могу тражити. Оваквим експланаторним оквиром елиминише се свака расправа о темељним вредностима на којима економски механизам (као да се не ради о људској творевини која како је и направљена може бити и замењена) почива и којим друштвеним потребама одговара – то остаје изван поља у којима се питање мора поставити. Из такве перспективе аутори закључују да „финансијска криза није проузрокована неким изолованим социо-техничким проблемом у функционисању коју експерти могу поправити“ (Исто, стр. 377). У тексту се сугерише да је формулација и дефинисање проблема и узрока водило ка озбиљним политички лошим проценама, доводећи, потенцијално и до кризе саме демократије, те сугеришу бољу јавну контролу економске и социјалне будућности друштва.

Поред аргумената и закључака који аутори износе, овај текст такође пружа довољно материјала да се можемо осврнути и на проблем позиционирања кризе у оквиру три димензије. За разлику од примера са БРИК земљама, где креиран имагинаријум није доводио у питање постојећу праксу, виђења кризе која карактерише „социо-технички“ фокус заправо кризу смештају на корективни ниво. То, као што поменути текст илуструје подразумева могућност поправке и подешавања већ постојећих економских и финансијских механизма, али не доводи у питање целисходност основа на којима је сам механизам постављен. Међутим, текст има још једну значајну ди-

мензију која се појављује са предлозима аутора. У намери да реше кризу усмеравајући пажњу на оно што сматрају непосредним узроком, они износе два предлога: да се финансијски сектор доведе под демократску контролу са једне стране; и да се са друге стране кроз једну врсту социо-економске интервенције смањи финансијски сектор (који је виђен као основни узрок економске кризе) кроз опорезивање спекулативних (као рискантних) активности, што би у исто време стимулисало продуктивније форме инвестирања (Engelen et al., 2012, стр. 378). Аутори кроз ова два предлога заправо позиционирају кризу на критички ниво, доводећи у питање саме темеље структура и интерпретација као позиција из којих економски актери делују.

Консеквентно закључцима рад сугерише да би елите требало да репозиционирају економску/финансијску кризу тако да поново уведу политичку контролу кроз демократске механизме. То наравно подразумева напуштање парадигме у којој су структурно-институционални аранжмани и когнитивно-вредносне матрице на којима почива савремена економска догма неупитни, јер указује на питање: да ли људи треба да служе економији у циљу остварења пожељних резултата, или треба поново промислити улогу економије у људском друштву и видети шта као друштво од ње очекујемо. Питање је у којој мери је остварење оваквог предлога реалистично, с обзиром на значајну утопијску компоненту која се састоји у следећем. Елита о којој је реч састоји се од већег броја различитих актера од којих свако са своје позиције доприноси формирању структуре која се препознаје као економија и конкретно финансијски сектор, а на основу свог доприноса потврђује свој легитимитет, статус и моћ у датим условима. Потрага за новим механизмима и инструментима којима би се криза спречила или превазишла не доводе у питање, бар не у значајној мери, позиције моћи елита као релевантних економских актера. Са друге стране, питање да ли је структура коју сами чине економски адекватна⁸, и да ли и сама уствари представља извор криза, јесте питање другачије магнитуде, јер постојећим институционалним и аранжманима моћи претпоставља некакву алтернативу, што је ризик који свакако не би сви (не само такозвани практичари, већ и академија) подједнако били спремни да прихвате.

⁸ Адекватност је у директној вези са циљевима који се имају на уму, а они су у овом случају резултат једне врсте групног консензуса или бар заједничког разумевања вредности на којима се економија темељи, циљевима, и коначно начинима да се ти циљеви достигну.

ПОЛИТИКА И ДЕМОКРАТИЧНОСТ

Коначно, анализа механизма артикулације и позиционирања економске/финансијске кризе указује на два битна елемента која се овде не могу заобићи. Први је улога политике у позиционирању економске кризе. Упркос чињеници да економске активности и аранжмани представљају израз конкретних политичких ставова, једном догматизовани они више не припадају домену политичке арене, односно, ту се нема шта даље преиспитивати већ само поступати према ономе што произилази из релативно јасно и конзистентно формулисаних политичких принципа и ставова. Тачер и Реган нису хуманисти и професори социологије већ људи са програмом који је у основи антидемократски и циља да поништи послератне⁹ аранжмане – Тачер је деполитизовала активности и ресурсе смештајући их делом на тржиште а делом их регулишући тако да се симулира конкуренција. У исто време се установљава нешто што се може назвати политизовани технократ попут, рецимо, банкара великих националних или међународних банака, чије се мишљење узима као ауторитативно (Bryan, Martin, Montgomerie & Williams, 2012, стр. 308). Тако се позиционирањем економије на поље техничког истакнути идеолози овог конкретног вида економије постављају у монополску позицију тумачења свих аспеката економије, од темељних вредности и принципа, до циљева и начина да се ти циљеви остваре. Посебну снагу и утицај савременог технократизма треба тражити у чињеници да су пропоненти виђења економије уједно и монополисти у финансијском сектору, чијом су контролом и интервенцијама у стању да макар у ограниченим случајевима демонстрирају „исправност“ онога што се практикује и „неисправност“ алтернатива. „Под таквим условима питање о превенцији будуће кризе није техничко, већ демократско, о јавној контроли наши социјалних и економских будућности“ (Engelen et al., 2012, стр. 378). Борба, јер реч је о борби, за позиционирање кризе у конкретну социјално значајну позицију стога се води на линији политизација-технократизација, али иако на први поглед ово може изгледати као идеолошка борба која почивају на бинарним опцијама, једно или друго, то ипак није случај. Савремена економија захтева технократе, али се њихово мишљење мора довести у контекст позиција са којих наступају и интереса којима се воде, и поставити у шире друштвене оквире који уважавају чињеницу да друштвене промене доводе и до преиспитивања вредносних матрица.

⁹ Мисли се на Други светски рат.

НЕЗНАЊЕ И НЕЗНАНО

Друга ствар која се појављује код једног броја аутора (невезано за финансијску кризу видети: McGoeу, 2012; Rayner, 2012) јесте фокус на незнаном. Јер, како знање представља градивне елементе контекста и референтних оквира, незнање игра једнако важну улогу у дефинисању истих контекста и референтних оквира. Незнање је за разлику од знања неограничено, отуда се ради о одвојеним феноменима (Davies & McGoeу, 2012, стр. 80). Ова два аутора тврде да је продуктивна мобилизација незнања играла активну компоненту у кризи, односно да су актери свесно или несвесно имали интерес у одржавању слике о себи као беспомоћних и без поседа неких знања – финансијска криза се јавља као пример „стратешког незнања“ (Исто, стр. 66). Ово незнање је кориштено као форма заштите у потенцијално не сасвим легалним ситуацијама у којима се профит остварује упркос пропадању већине других актера, изговором да нико није могао претпоставити да је рецимо вредност обвезница, којима је остварена велика добит али и велики губитак са друге стране, била неутемељена. Незнање се такође показало као погодан начин да се задрже постојеће констелације утицаја и ауторитета иако актери који те позиције заузимају и активности које воде нису спречили појаву кризе. Ако се, као што је поменуто, незнање измести од актера на концепт, тржишта или економије у конкретном случају, све што је потребно учинити да би се оправдао неуспех актера је указивање да је узрок томе у нечему на шта нико нема утицаја.

Аутори генезу овог феномена идентификују у склопу околности који је заједно довео Хајека, Чикашку економску школу, и елиту и регулаторе. Хајек је увео незнање као кључ делања актера на тржишту, дајући тржишту научни ауторитет. Чикашка школа је научни ауторитет дала економији, а онда су ове две позиције (једна изразито индивидуалистичка а друга изразито колективистичка) спојене тако да ефективно прикривају степене незнања које ове две теорије имплицирају, а који оперише кроз кључне агенте (који не могу имати савршену информацију, односно знати све што тржиште кумулативно представља). Коначно, елита и регулатори су задржали амбивалентан став у погледу политичке користи економског знања и сиве зоне у којој се недостатак информација у техничким и „научним“ оквирима може оправдати (Исто, 67). Аргумент да савремена либерална друштва почивају искључиво на акумулацији и позиционирању информација као знања једна од поменутих аутора (McGoeу, 2012) у посебном тексту доводи даље у питање, бавећи се начином на који се култивација стратешки незнаног формира као ресурс, и то вероватно већи ресурс него само знање, како за оне који заузимају позиције моћи тако и за оне који су тој моћи подвргнути. Овај фокус на незна-

но и стратешко позиционирање незнаног поред очигледне повезаности и улоге у одржавању релација моћи посебну улогу има у ситуацијама које, попут криза, нису део социјалне рутине већ траже реакције и приступе који нису уобичајена пракса. Акумулирано и дефинисано знање структурисано у некакав институционални или референтни оквир колико год омогућавало економично делање, са друге стране ограничава акције које из постојећих дефиниција произилазе. Поље незнаног зато представља ресурс за иновацију социјалне праксе, али имајући у виду и потенцијални утицај на правце развоја друштва и институционалне и аранжмане утицаја и моћи, место које је такође у центру покушаја контроле од стране заинтересованих социјалних актера.

ЗАКЉУЧАК

Класификација позиционирања кризе потврђује се као користан аналитички оквир, утолико више јер се испоставља да модел указује и на две битне ствари на којима почива. Прва је да се ради о борби актера да се економска криза постави у оквире технологије са једне, или да се постави у оквире политике са друге стране, и да примат аргумената који припадају једној или другој провинијенцији заправо одређују позицију кризе у некој друштвеној заједници. То је логика на којој предложени модел од три позиције кризе почива. Кроз ову борбу препознаје се и комплексност социјалне структуре: актери покушавају да се позиционирају било као елемент у оквирима постојећих структура и легитимшу се као неко ко пружа важан допринос у постојећим оквирима и систему, или, износећи алтернативне интерпретације, доводи у питање постојећу праксу, социјалне структуре и односе, препоручујући се као алтернатива свакоме ко тренутним стањем није задовољан. „Већина друштвених научника није повезало финансије и кризу пре 2007. године“ (Bryan et al., 2012, стр. 300) па су иницијалне интерпретације финансијске кризе као што је поменуто препуштене актерима који су најдиректније са њом повезани. Социолозима и осталим друштвеним мислиоцима није преостало само да доводе у питање постојеће интерпретације, и наравно нуде алтернативе, али у датом контексту су многе позиције естаблишмента заузете, али су алтернативе, које добрим делом леже у незнаном, широм отворене. Друга ствар је да је увођење незнања и незнаног, и то не као антипод знању већ као суштински самосталан феномен, важан корак у анализи позиционирања кризе, без кога разумевање онога што у друштву пролази као знање не може бити комплетно.

ЗИТЕПАТВА

- Berger, P. L., & Luckman, T. (1991). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Bryan, D., Martin, R., Montgomerie, J., & Williams, K. (2012). An important failure: knowledge limits and the financial crisis. *Economy and Society*, 41(3), 299-315. DOI: 10.1080/03085147.2012.661632
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London and New York: Routledge.
- Davies, W. & McGoey, L. (2012). Rationalities of ignorance: on financial crisis and the ambivalence of neo-liberal epistemology. *Economy and Society*, 41(1), 64-83. DOI: 10.1080/03085147.2011.637331
- Engelen, E., Ertürk, I., Froud, J., Johal, S., Leaver, A., Moran, M., & Williams, K. (2012). Misrule of experts? The financial crisis as elite debacle. *Economy and Society*, 41(3), 360-382. DOI: 10.1080/03085147.2012.661634
- Maton, K. (2000). Languages of Legitimation: the structuring significance for intellectual fields of strategic knowledge claims. *British Journal of Sociology of Education*, 21(2), 147-167.
- McGoey, L. (2012). Strategic unknowns: towards a sociology of ignorance. *Economy and Society*, 41(1), 1-16. DOI: 10.1080/03085147.2011.637330
- Rayner, S. (2012). Uncomfortable knowledge: the social construction of ignorance in science and environmental policy discourses. *Economy and Society*, 41(1), 107-125. DOI: 10.1080/03085147.2011.637335
- Sum, N. L. (2013). A cultural political economy of crisis recovery: (trans-)national imaginaries of 'BRIC' and subaltern groups in China. *Economy and Society*, 42(4), 543-570. DOI: 10.1080/03085147.2012.760348
- Therborn, G. (2012). The European crisis and the responsibility of sociologists. *European Societies*, 14(1), 1-5. DOI: 10.1080/14616696.2012.660753

Vladimir Cvetković, Novi Sad

POSITIONING OF CRISIS AS A SOCIAL PHENOMENON

Summary

Relying on the sociology of knowledge, this paper analysed conditions and mechanisms that establish an event as a crisis. Bearing in mind the implications for institutional and group arrangements of the society, the paper presented an analytical framework consisting of three positions in which a crisis can be manifested: situational, where sources of the crisis are identified outside of social arrangements and institutions; corrective, where sources of the crisis are found in implemented methods or practice (which is why the paper proposes a re-examination of the approach used); and critical position, where sources of the crisis are primarily seen as a result of value premises on which it is based or of institutional and group arrangements. Referring to recent articles from the *Economy and Society* journal, the paper demonstrated the validity of the proposed analytical framework and briefly discussed two additional phenomena – politics and ignorance – relevant for the social positioning of crises.